MATIAS KAIHOVIRTA

Spöket som slutade spöka

Arbetarrörelsen och socialismens död
på en bruksort i det svenska Finland 1970–2000

"Ett spöke går runt Europa – kommunismens spöke", skrev Karl Marx och Friedrich Engels i inledningen till *Det kommunistiska partiets manifest* 1848.[1] Under nästan ett och ett halvt århundrade framkallade kommunismens spöke skrämselhicka hos rörelsens ideologiska motståndare och hos den samhällselit som med olika medel försökte stävja den socialistiska arbetarrörelsens framryckning. Men mot slutet av 1900-talet hade spöket förlorat sin kraft och när det nya årtusendet stod inför dörren hade såväl socialismens som kommunismens politiska och kulturella betydelse snabbt försvagats. I Europa där arbetarrörelsen en gång växte fram och mobiliserade miljontals anhängare skulle rörelsen på många håll helt och hållet decimeras och försvinna.[2]

Syftet med föreliggande uppsats är att undersöka den långsamma och stilla förskjutning som ledde till socialismens död med utgångspunkt i arbetarrörelsens nedgång på en bruksort i det tvåspråkiga västra Nyland under en period som ungefär omfattar åren 1970–2000. Bruksorten Fiskars, i det som tidigare var Pojo kommun (nuvarande

Denna artikel har tillkommit med stöd av ett forskningsstipendium från Svenska litteratursällskapet i Finland.

1. Karl Marx & Friedrich Engels, *Det kommunistiska partiets manifest,* övers. och utg. Per Götrek, Stockholm 1848, digital version: Marxists Internet Archive (Svenska arkivet), https://www.marxists.org/svenska/marx/1848/04-d037.htm (hämtad 14/5 2026).
2. Eric Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet. 1914–1991,* Stockholm: Rabén Prisma 1997; Geoff Eley, *Forging Democracy. The History of Left in Europe 1850–2000,* Oxford & New York: Oxford University Press 2002, https://doi.org/10.1093/oso/9780195037845.001.0001; Håkan Blomqvist & Werner Schmidt (red.), *Efter guldåldern. Arbetarrörelsen och fordismens slut*, Stockholm: Carlsson 2012.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Raseborg), hör till de orter där socialismen och kommunismen hade ett starkt stöd under stora delar av 1900-talet. Det var på dylika bruksorter och bland deras invånare som en socialistisk arbetarrörelse mobiliserades och verkade i människornas vardag och i deras livsmiljö, och det var där som arbetarrörelsen blev till en levd historisk erfarenhet. Arbetarrörelsen utgjorde en politisk, social och kulturell kraft som utmanade det borgerliga samhällets ekonomi, politik och institutioner.[3]

Arbetarrörelsen har länge intagit en marginaliserad position inom den historiska forskningen om det svenska i Finland, och intresset för att dokumentera och bevara arbetarklassens erfarenheter väcktes dessutom relativt sent. Visserligen har de två finländska arbetarrörelsearkiven, Arbetararkivet och Folkets Arkiv, dokumenterat den svenskspråkiga arbetarrörelsens verksamhet och bevarat material om dess historia. Svenska litteratursällskapet i Finland skulle först under arbetarrörelsens nedgångsskede börja samla in minnen, intervjuer och arkivmaterial med anknytning till den svenskspråkiga arbetarklassens och arbetarrörelsens historia.[4] Också forskningen har hittills i hög grad fokuserat på idéutveckling och politiska aktörer på högre nivå samt på arbetarkultur, medan gräsrotsaktivisternas perspektiv, det vill säga arbetarnas egna politiska engagemang och deras verksamhet inom arbetarrörelsen, har fått betydligt mindre uppmärksamhet.[5] Ett belysande exempel är att forskningen om svenskspråkigas engagemang och medverkan i fackföreningsrörelsen eller i kollektiv facklig kamp ännu utgör ett i stort sett outforskat område inom historieforskningen om det svenska i Finland.

3 Anna Bondestam & Alf-Erik Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker. Finlands svenska arbetarförbund 1899–1974,* Helsingfors: Finlands svenska arbetarförbund 1978; Max Engman, *Finlands svenska historia 3. Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922,* Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2016, s. 315–322.

4 Petra Hakala, *Att minnas eller glömma. Tillkomsten av Svenska litteratursällskapets arkiv och dess roll i skapandet av identitet 1885–1920,* Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten 2023, s. 201–202.

5 Bo Lönnqvist, Ivar Nordlund, Monica Ståhls & Katia Båsk, *Industrisamhälle och arbetarkultur. En etnologisk studie över Tolkis cellulosafabrik i Borgå landskommun 1893–1975*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1997; Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse,* Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland 2022.

I stället för att betrakta socialismens död som en plötslig kollaps förorsakad av externa orsaker i samband med de östeuropeiska planekonomiernas fall omkring 1989–1991, analyseras här en långsammare och lokalt förankrad process, samt hur den upplevdes av gräsrotsaktivisterna. Artikeln ställer följande huvudfråga: Hur erfor och tolkade lokala aktörer inom arbetarrörelsen i Fiskars avindustrialiseringen under tiden från 1970-talet till 1990-talet, och hur bidrog dessa erfarenheter till arbetarrörelsens gradvisa tillbakagång? Artikeln utgår från att arbetarrörelsens försvagning i kapitalistiska industriländer inte enbart kan förstås som ett ideologiskt sammanbrott, utan måste relateras till förändringar i rörelsens sociala bas och avindustrialiseringen. Den här artikeln analyserar hur denna omvandling erfors och tolkades av lokala aktörer inom arbetarrörelsen, och hur deras erfarenheter bidrog till rörelsens ytterligare ideologiska och organisatoriska försvagning. För att besvara forskningsfrågan analyseras tre sammanhängande processer: den kommunala och ekonomiska omställningen från industri till service och turism, den folkdemokratiska rörelsens generationsbundna försvagning samt konflikten mellan den industriella arbetarklassens ideal och den framväxande kreativa medelklassens värderingar. Dessa lokala erfarenheter synliggör hur avindustrialiseringen och övergången till ett postindustriellt samhälle formade arbetarrörelsens utveckling i en lokal miljö, och kan därmed läsas som ett exempel på bredare strukturella förändringar.[6]

Att studera arbetarrörelsens borttynande

Artikelns ämne – den socialistiska arbetarrörelsens upplösning – är ett socialt och politiskt fenomen som ofta har beskrivits som ett epokgörande skifte i vår samtidshistoria. Historikern Marcel van der Linden har riktat kritik mot denna eurocentriska syn på arbetarrörelsens historiska utveckling. Han menar att studier av politik och kollektiv kamp mot social och ekonomisk orättvisa antar andra uttryck när analysen frigörs från ett ramverk som färgas av metodologisk nationalism. Facklig och politisk organisering har vunnit mark i det

6 Matias Kaihovirta, *Jord och järn. Pojo kommuns historia 1866–2008,* [Pojo] Raseborg: Fiskars och Pojo hembygdsföreningar 2024, s. 322–327.

globala syd samtidigt som de försvagas i det globala nord. Med andra ord har social och ekonomisk ojämlikhet uppstått på nya ställen när kapitalet och produktionen flyttat. Som en följd av upplevelser av orättvisa lever socialismen och arbetarrörelsen därför vidare på andra ställen än tidigare.[7] Men jag skulle säga att man inte behöver flytta forskarblicken från Europa för att identifiera eurocentriska och metodologiskt nationalistiska perspektiv i arbetarrörelsens historia. Även inom europeiska samhällen där majoritetsbefolkningen ofta får representera nationalstatens arbetarsubjekt kan erfarenheter av socialism och klasskamp ta sig avvikande uttryck hos olika minoritetsgrupper, såsom de svenskspråkiga arbetarna i Finland. Exempelvis förde den finlandssvenska arbetarrörelsen en klasskamp med socialistiska och minoritetsnationalistiska förtecken, och tidvis kunde finlandssvenska socialister känna samhörighet och uttrycka solidaritet för arbetarklassen i andra minoritetsnationer.[8]

Förvånansvärt nog har ändå få historieforskare låtit sig engageras att närmare undersöka arbetarrörelsens stilla borttynande i Europa. Kanske var detta borttynande inte heller så stilla. Riktar vi blicken framåt till vår samtid har en del politiska kommentatorer, särskilt på vänsterkanten, hävdat att den så kallade traditionella politiska vänsterns – det vill säga den tidigare socialdemokratins och det forna kommunistpartiets – försvinnande har lett till att arbetarklassröster i stället kanaliserats till den populistiska högern som blivit framgångsrik under senare år. Detta utgör en bakgrund till varför arbetarrörelsens borttynande har en viss samtidsrelevans som forskningsämne, men med detta lämnar jag frågan om relationen mellan klass och nutida högerpopulism därhän.[9]

7 Marcel van der Linden, *Workers of the World. Essays Toward a Global Labor History*, Leiden & Boston: Brill 2008, s. 1–14.

8 Jonas Ahlskog, Matias Kaihovirta & Mats Wickström, "Nationen i klasskampen. Minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen", *Historisk Tidskrift* 138, 2018:3.

9 Om nostalgi och socialdemokratins förlorade framtid, se t.ex. Jenny Andersson, *När framtiden redan hänt. Socialdemokratin och folkhemsnostalgin,* Stockholm: Ordfront 2009; Richard Jobson, *Nostalgia and the Post-War Labour Party. Prisoners of the Past,* Manchester: Manchester University Press 2018;
För forskning gällande glidningen från socialdemokrati och vänster till högerpopulism, se t.ex. Sheri Berman & Maria Snegovaya, "Populism and the decline

En möjlig orsak till att arbetarrörelsens borttynande och socialismens upplösning inte ännu har studerats i omfattande utsträckning är närheten i tid; vi befinner oss fortfarande mitt i denna omvandlingsprocess.[10] En annan orsak, som historikern Stefan Backius påpekat, är socialhistorikernas tendens att intressera sig mer för formationer än för försvinnanden, vilket gjort att avindustrialiseringens sociala och politiska konsekvenser – dit arbetarrörelsens upplösning hör – länge hamnat i skymundan.[11] Men det bör ändå framhållas att några av de klassiska studierna inom socialhistorien just har undersökt de konflikter som uppstod när traditionella ekonomiska ordningar, präglade av paternalism och föreställningar om en rättvis fördelning av resurser, utmanades av marknadsekonomins framväxt och de ekonomiska, politiska och teknologiska förändringar som följde.[12]

Samtidigt kännetecknas forskningsläget av fler översikter än nyanserande historiska närläsningar av arbetarrörelsens upplösning i olika regionala och lokala kontexter. Historikern Eric Hobsbawm beskriver socialismens död i samband med de östeuropeiska planekonomiernas fall.[13] Hobsbawms makroperspektiv med fokus på förändringen i 1980-talets kommunistiska Östeuropa ger begränsade insikter i hur socialismens tillbakagång såg ut i kapitalistiska länder som Finland.

---

of social democracy", *Journal of Democracy* 30, 2019:3, https://doi.org/10.1353/jod.2019.0038; Bartosz M. Rydlinski, *Separation or Divorce? The Popular Class and Social Democracy in Poland,* Brussels: Foundation for European Progressive Studies 2024. För politiska kommentarer gällande vänsterns påstådda svek mot arbetarklassen, se t.ex. Owen Jones, *Chavs. The Demonization of the Working Class,* London: Verso 2012; Göran Greider & Åsa Linderborg, *Populistiska manifestet. För knegare, arbetslösa, tandlösa och 90 procent av alla andra,* Stockholm: Natur & Kultur 2018; Jouko Jokisalo, "Oikeistopopulismin vallankumous ja vasemmiston kurjuus", *Kulttuurivihkot* 13/10 2025, https://www.kulttuurivihkot.fi/blogit/kasparhauser/oikeistopopulismin-vallankumous-ja-vasemmiston-kurjuus/ (hämtad 15/5 2026).

10 Steven High, "The 'normalized quiet of unseen power'. Recognizing the structural violence of deindustrialization as loss," *Urban History Review / Revue d'Histoire Urbaine* 48, 2021:2, s. 97–116, https://doi.org/10.3138/uhr.48.2.06.

11 Stefan Backius, "Den mångfacetterade avindustrialiseringen", *Historisk Tidskrift* 144, 2024:3, s. 534–535.

12 E.P. Thompson, *Herremakt och folklig kultur. Socialhistoriska uppsatser,* Stockholm: Författarförlaget 1983; E.J. Hobsbawm & George Rudé, *Captain Swing,* Harmondsworth: Penguin 1985.

13 Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder,* s. 521–563.

En annan ledande historiker på fältet, Geoff Eley, har i sin syntes över den europeiska vänsterns historia betonat hur efterkrigstidens ekonomiska och sociala omvandlingar bidrog till upplösningen av den traditionella maskulina arbetarkulturen och därmed också till den socialistiska arbetarrörelsens tillbakagång. Bland annat pekar Eley på den framväxande välfärdsstaten, utökad social mobilitet, förekomsten av fler kvinnor i lönearbete samt en övergång från industriell till servicebetonad ekonomi som faktorer som var för sig bidragit till den industribaserade arbetarrörelsens försvagning. Samtidigt hörde välfärdsstaten med dess starka offentliga sektor också till de fenomen som fortsatte att generera ett starkt stöd för socialdemokratin bland nya grupper av löntagare, som i efterkrigstidens samhälle uppfattades tillhöra den växande medelklassen.[14]

I Fiskars sammanföll arbetarrörelsens gradvisa tillbakagång med avindustrialiseringen av brukssamhället. När industriproduktionen successivt avvecklades under 1970- och 1980-talen upplöstes också den industriella arbetarklass som under större delen av 1900-talet burit upp den lokala socialdemokratiska och folkdemokratiska rörelsen. Avindustrialisering är det begrepp jag använder för att beskriva den samhällsprocess i vilken den lokala arbetarrörelsens nedgång ingick. I stället för begrepp såsom strukturomvandling eller övergångsfas betecknar avindustrialisering enligt mig en pågående historisk process där industrin som en levd sociokulturell verklighet sakta avvecklas.

Litteraturvetaren Sherry Lee Linkon har myntat uttrycket avindustrialiseringens ”halveringstid” (*half-life*) och hon syftar på de långsiktiga följderna av industrinedläggningar, hur de kommer till uttryck på olika samhällsområden och i människors erfarenheter. Med halveringstid avses inom fysiken den tid det tar för radioaktiva ämnen att brytas ned. Linkon upptäckte i sin studie av arbetarklassens minnesberättelser kring den dramatiska nedläggningen av stålverken i Youngstown i delstaten Ohio i Förenta staterna hur informanterna talade om avindustrialiseringens konsekvenser på ett sätt som påminde om industrins kemiska gifter: båda verkade långsiktigt och ofta indirekt, och lämnade efter sig spår, såväl i den fysiska miljön som i sociala relationer, kulturella mönster och kollektiva minnen. Därigenom

14 Eley, *Forging Democracy*, s. 508–509.

framstod den industriella och den postindustriella verkligheten inte som åtskilda historiska tillstånd, utan som sammanflätade erfarenheter som fortsatte att prägla lokalsamhället även långt efter fabrikernas nedläggning.[15] Arbetarrörelsens framväxt, organisationsformer och kollektiva identiteter var historiskt oupplösligt sammanlänkade med industrin, inte enbart som en ekonomisk struktur utan som en social miljö, ett erfarenhetsrum och en grund för politisk mobilisering. När industrin avvecklades försvann därför inte bara arbetstillfällen, utan även de materiella och erfarenhetsmässiga förutsättningar som bar upp arbetarrörelsen som levd praktik.

Avindustrialiseringen kan i detta avseende förstås som en del av kapitalismens sätt att verka och, med nationalekonomen Joseph Schumpeters uttryck, som en form av ”kreativ förstörelse” där en ny ekonomi växer fram ur den gamla.[16] Men det som riskerade att gå förlorat genom avindustrialiseringen var de sociala världar och erfarenhetsgemenskaper som gav arbetarrörelsen dess mening och bärkraft. För att förstå arbetarrörelsens avveckling på en bruksort krävs därför ett erfarenhetshistoriskt perspektiv som undersöker hur avindustrialiseringen upplevdes, hur den omformade kollektiva identiteter och hur relationen mellan industri, plats och arbetarrörelse upplöstes eller omförhandlades i människors vardag och historiska medvetande.

Avindustrialiseringen kan jämföras med tidigare epokers omvälvningar, där de mest utsatta grupperna ofta reagerat med motstånd. Sociologen Tim Strangleman visar i sina studier av brittisk avindustrialisering hur E.P. Thompsons syn på klassformering i det sena 1700-talets England kan användas för att förstå denna process: när det gamla samhället krackelerar och ersätts av en ny och otrygg senmodern tillvaro, kan politisk mobilisering och protest uppstå. Avindustrialisering innebär därför inte nödvändigtvis klassens försvinnande, utan kan också leda till nya former av motstånd och omförhandlade kollektiva identiteter. Strangleman framhåller vidare

15 Sherry Lee Linkon, ”Reflections on the half-life”, Tim Strangleman, Sherry Lee Linkon, Steven High, Jackie Clarke & Stefan Berger (eds.), *The Routledge International Handbook of Deindustrialization Studies*, Oxford: Taylor & Francis Group 2025, s. 34, https://doi.org/10.4324/9781003308324-5.

16 Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy,* New York & London: Harper & Brothers 1942, s. 82.

hur den anglosaxiska avindustrialiseringsforskningen, som uppstod i samband med den pågående stål- och oljekrisen på 1970-talet, har övergått från att mäta socioekonomiska makro- och mikroeffekter till att undersöka avindustrialiseringens temporala erfarenheter på lokal och individuell nivå.[17]

Den här artikeln studerar lokala aktörer i arbetarrörelsen. Med detta avses här främst politiskt engagerade kommunpolitiker, fackliga förtroendemän och partiveteraner som varit verksamma inom den tvåspråkiga arbetarrörelsen. Analysen fokuserar på hur dessa aktörer språkligt gestaltade förändringen, hur de aktiverade historiska erfarenheter i sina tolkningar och hur de försökte orientera sig politiskt i ett samhälle där industrins och klasskampskulturens självklara position höll på att upplösas. Det lokalhistoriska perspektivet på erfarenheterna av socialismens död och arbetarrörelsens borttynande ger en konkret inblick i detta fenomen. Artikelns fokus är på det lokalt avgränsade fallet men visar samtidigt att fenomen som socialismens död, arbetarrörelsens tillbakagång och avindustrialisering är gränsöverskridande och att de kommer till uttryck på olika sätt på en lokal, nationell och övernationell nivå.

Empiriskt bygger studien på föreningsarkiv från lokala socialdemokratiska och folkdemokratiska avdelningar, samtida tidningspress, kommunala handlingar och intervjuer med tidigare politiskt aktiva. Den folkdemokratiska ombudsmannen Fjalar Björkqvist, som själv härstammade från Pojo, intervjuade i början av 1990-talet finlandssvenska gräsrotsaktivister inom den folkdemokratiska rörelsen för Folkets bildningsförbund. De bandade intervjuerna finns tillgängliga i Folkets Arkiv och för den här artikeln har jag tagit del av en intervju som gjordes 1994 med den tidigare Fiskarsarbetaren Eskil Bergvik. Folklivsforskaren Katia Båsk genomförde 1999 en fältstudie i Åminnefors, där hon genom intervjuer med brukets tidigare och dåvarande anställda dokumenterade arbetar- och tjänstemannaliv i det forna vals- och smältverket. Intervjuerna innehåller mycket lite om politik och facklig verksamhet men de ger i stället insikter i

17 Tim Strangleman, "Deindustrialisation and the historical sociological imagination. Making sense of work and industrial change", *Sociology* 51, 2017:2, https://doi.org/10.1177/0038038515622906.

vardagen och brukssamhällets förändring när metallindustrin lades ned på många håll i Pojo från 1960-talet till 1990-talet. För denna artikel har jag tagit del av de transkriberade intervjuerna i Svenska litteratursällskapets arkiv och använt en av dem för att fånga upp stämningar hos en tidigare fabriksanställd i lokalsamhället vid tiden för övergången till en postindustriell tillvaro.[18]

Under nästan hela den tid Fiskars var en industrialiserad bruksort var arbetarrörelsen en oskiljaktig del av livet i brukssamhället, som tillhandahöll en kollektiv sammanhållning och identitet bland medlemmarna, de politiskt och fackligt aktiva arbetarna. Fiskars var ett av de viktiga fästena för den svenskspråkiga arbetarrörelsen i Finland. Efter andra världskriget var särskilt det nygrundade Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF) och det legaliserade Finlands kommunistiska parti (FKP) ortens dominerande politiska kraft. DFFF grundades 1944 som en gemensam partiorganisation för flera olika socialistiska arbetarpartier och till en början välkomnades även icke-socialister i organisationen som vid slutet av andra världskriget ännu beskrevs som en antifascistisk folkfront. FKP grundades i Ryssland av exilröda efter inbördeskriget 1918 och var fram till 1944 olagligt i Finland. Efter separatfreden med Sovjetunionen och Storbritannien detta år medverkade FKP aktivt i finländsk politik och blev det dominerande partiet i DFFF. I Pojo kommun förblev ändå socialdemokratin den ledande ideologiska riktningen och Finlands socialdemokratiska parti (SDP) var kommunens maktparti ända sedan 1900-talets början. Pojo utgjorde ett starkt fäste för SDP:s svenskspråkiga partidistriktsorganisation Finlands svenska arbetarförbund (FSA) som 1999 bytte namn till det nuvarande Finlands svenska socialdemokrater (FSD).[19]

18 Fjalar Björkqvists intervju med Eskil Bergvik 26/3 1994 (mp3-fil), KansA_40_1994a, Folkets Arkiv, Helsingfors; Samlingen *Åminnefors. Ett industrisamhälle i förändring* (sammanställare Katia Båsk, 1999) SLS 1965, Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv (SLSA), Helsingfors.

19 Bondestam & Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker,* s. 58, 437; Mats Wickström & Jonas Ahlskog, "Stalin och det svenska i Finland. Kommunistisk nationalitetsteori och den tidiga finlandssvenska folkdemokratin", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 93, 2018, s. 136–137, https://doi.org/10.30667/hls.66419; Kaihovirta, *Jord och järn*, s. 266–268.

Det industriella brukssamhällets upplösning och gentrifiering

I början av 1980-talet var Pojo en av Finlands mest industrialiserade landskommuner. Industrins historia i området går tillbaka till 1600-talets järnbruk under svensk stormaktstid, då bruken i Antskog, Billnäs och Fiskars grundades. Åminnefors tillkom 1870. Järnbruken och senare metallindustrin i Billnäs, Fiskars och Åminnefors, samt textil- och klädesfabriken som tillkom från 1830-talet i Antskog, formade kommunens sociala och ekonomiska struktur. År 1980 arbetade 57 procent av invånarna inom industrin, och den största arbetsgivaren var det expansiva bolaget Fiskars Ab, som sedan 1920-talet ägde tre av de fyra bruken i kommunen och var ett av landets största verkstadsföretag. Därtill var bolaget den största markägaren på orten och en stor aktör inom jord- och skogsbruk samt kreatursbushållning.[20]

Precis som många andra samtida industriföretag hade Fiskars Ab ett omfattande inflytande på lokalsamhällets utformning. Bruken fungerade länge som självständiga små samhällen där bolaget präglade både arbete och vardag. Fiskars var en i huvudsak svenskspråkig ort fram till mitten av 1900-talet, innan utflyttning av den svenskspråkiga arbetskraften och inflyttning av rekryterad finskspråkig arbetskraft successivt förändrade språkförhållandena. Från och med 1970 var finskan majoritetsspråk både i Fiskars bruk och i Pojo kommun i sin helhet.[21]

Efterkrigstiden präglades först av gynnsamma ekonomiska konjunkturer tack vare krigsskadeståndsleveranserna till Sovjetunionen och världshandeln som höll på att återhämta sig. Men under 1960-talet hamnade Fiskars Ab i ekonomiska svårigheter. Den ökande internationella konkurrensen och jordbrukets tillbakagång tvingade fram omstruktureringar i bolagets verksamhet. Därtill hade bolagsledningen

20 Karl-Erik Lindqvist, ”Pohja. The vision”, Judith Ryser & Jussi Rautsi (eds.), *The Pohja Case. A Finnish Municipality in Transition,* Helsinki: Ministry of Environment 1986, s. 24–25; Mikael Korhonen, ”Befolkningsstatistik för Pojo 1860–1990”, Mikael Korhonen (red.), *Vallonsmeder och krigsbarn – Valloniseppiä ja sotalapsia,* Pojo lokalhistoriska arkivs publikation 1, Pojo: Pojo lokalhistoriska arkiv 1995, s. 124.

21 Korhonen, ”Befolkningsstatistik för Pojo 1860–1990”, s. 123–124.

gjort vågade investeringar som inte betalat sig tillbaka utan i stället blev kostsamma för Fiskars. Bolagsledningen erkände även att stigande reallöner under 1960-talet samt nya, lagstadgade socialutgifter blev ekonomiskt betungande för företaget. De ledde till åtgärder som gick under benämningen rationalisering av verksamheten. Fackföreningarna menade att för de anställda innebar detta uppsägningar, och för de flesta, en större osäkerhet förorsakad av arbetsgivarens hänvisningar till industrins konjunkturkänslighet och en minskande efterfrågan. Den globala stålkrisen på 1970-talet slog hårt mot Pojo när smältverket i Åminnefors, som då tillhörde det nybildade stålbolaget Ovako, lades ned 1978. Omkring 600 personer förlorade sina arbetsplatser inom metallindustrin mellan 1979 och 1983. Det var ett enormt slag för en liten kommun som Pojo med drygt 5 500 invånare.[22]

Men tecknen på förändring i Fiskars verksamhet kan spåras redan till tiden före nedläggningarna av gamla produktionsavdelningar och fabriker. Om man vill se en brytpunkt mot det äldre brukssamhällets tid bör man notera förändringarna som skedde i samband med bröderna A.L. och I.A. von Julins bortgång (1942 respektive 1952). De två brödernas död avslutade ägarsläkten von Julins aktiva närvaro i Fiskars bruks vardag. Kort därpå fattade bolaget beslutet att flytta Fiskars huvudkontor till Helsingfors 1957. Den patriarkala brukspatronsmodellen ersattes av ett mer distanserat företagsledarskap, där banden till lokalsamhället försvagades. När huvudkontoret flyttade från orten förlorade kommunen viktiga skatteintäkter och Pojos kommundirektör Nils Forssell varnade för det riskabla med att man i kommunen skapat ett alltför starkt beroende av en industris framgångar.[23]

I Fiskars innebar 1960- och 1970-talen en snabb avveckling av både industrin och de institutioner som hållit brukssamhället samman. När Fiskars Ab successivt avstod från sitt samhällsansvar i bruket fick kommunen ta över bostadsförvaltning, service och sociala funktioner. Inom arbetarrörelsen möttes förändringen med ambivalens: välfärdsstatens utbyggnad välkomnades, men bolagets snabba reträtt uppfattades som hänsynslös och medförde stora påfrestningar på den

22 Lindqvist, ”Pohja. The vision”, s. 24–25.

23 ”Över hälften av Pojoborna får sin utkomst av industrin”, *Västra Nyland* 8/6 1967; C.E. Carlsson, *Fiskars 350,* Helsingfors: Förlagsaktiebolaget Otava 1999, s. 166–193.

kommunala ekonomin.[24] Den boskap som bolaget ägt, för att bland annat förse invånarna med mjölk, slaktades 1970. Brukets sjukhus stängdes och bostäderna förföll. Produktionslokalerna upplevdes som föråldrade. Vissa moderniserades och det byggdes även en ny monteringshall för plogar (1974), men största delen av produktionen flyttades under 1970-talet och början av 1980-talet bort från bruket. För bolaget Fiskars blev bruket ekonomiskt överflödigt och det industriella brukssamhället tystnade.[25]

Mot slutet av 1970-talet försökte kommunen motverka avindustrialiseringens följder. Med hjälp av statliga stöd och stora lån grundades två kommunala bolag – Industribyn och Bruksindustrifastighetsbolaget – som byggde nya industrihallar och tog över Billnäs och Fiskars bruksområden. Enligt den dåvarande kommundirektören skulle Pojo inte passivt styras av förändringen, utan aktivt styra den. Under 1980-talet påbörjades kommunens omställning från en industriell till en postindustriell ekonomi bestående av service- och turistnäringar.[26]

Omvandlingen av Fiskars bruk var både snabb och omfattande. Samtidens medier framställde processen som en framgångssaga. Kanske smått förblindad av den påstådda egna framgången ville kommunen och miljöministeriet bjuda in en internationell forskargrupp för att studera vad forskarna kallade för ”The Pohja case”. Forskarna bekräftade omvandlingens unika karaktär men varnade också för framgångsjublet. Särskilt påpekade de att omställningen genomförts utan större hänsyn till den gamla lokalbefolkningens oro för de snabba förändringarna och att man inte tagit deras erfarenheter i beaktande.[27]

I debatten dominerade den tidstypiska termen ”strukturomvandling”. Samlingspartisten Harri Holkeris blåröda regering (1987–1991) lanserade begreppet ”behärskad strukturomvandling”. Begreppet mötte hård kritik från folkdemokrater och kommunister. Genom att konsekvent använda ordet ”avindustrialisering” ställde de den fråga

24 Peter Lodenius, ”Från brukspatroner till teknokrater”, *Folktidningen Ny Tid* 30/1 1975.

25 Rauno Sairinen, *Fiskars är alltid Fiskars. Arbetsliv i en bruksgemenskap,* Fiskars: Rauno Sairinen 2022, s. 236.

26 Lindqvist, ”Pohja. The vision”, s. 24–26.

27 Marja Granlund, ”Local society in danger?”; Judith Ryser, ”Conclusion”, Judith Ryser & Jussi Rautsi (eds.), *The Pohja Case. A Finnish Municipality in Transition,* Helsinki: Ministry of Environment 1986.

regeringen undvek: Vad händer med industriarbetarna när industrin försvinner? Några alternativa konkreta lösningar för de drabbade orterna lyckades oppositionen dock inte formulera.[28]

Från 1980-talet och framåt tog omvandlingen en sådan riktning att Fiskars utvecklades från avindustrialiserad bruksort till ett kulturellt centrum och blev en attraktiv miljö för en inflyttande urban och kreativ medelklass. Denna gentrifiering byggde på att bruket omformades till estetisk kulturmiljö och kreativ företagsmiljö för formgivning och konst, och blev på så sätt en betydande ort för den växande upplevelse- och turistnäringen i södra Finland. Även människor med högre akademisk utbildning flyttade till den vackra västnyländska bruksorten och de engagerade sig i formandet av livet på sin nya hemort.[29]

I denna framgångsberättelse fanns såsom redan antytts mindre utrymme för de tidigare bruksarbetarnas erfarenheter, och än mindre för dem som tillhört arbetarrörelsen. Deras villkor och omställningsprocesser nämndes knappt i den offentliga kommunikationen. För att skapa en attraktiv plats för entreprenörer, besökare och kreatörer krävdes en ny historia – en som betonade det vackra, det kreativa och det innovativa, snarare än de sociala konsekvenserna av industriavvecklingen. Gamla tiders hantverkare idealiserades och snabbt skapade man en mera romantisk bild av brukssamhällets förflutna som passade ihop med den nya kreativa klassens ideal och självbild. När den här processen inleddes var Fiskars Ab återigen tillbaka och styrde utvecklingens gång på bruket. Kommunen hade på grund av de stora ekonomiska problem som uppstått efter köpet av de gamla järnbruken sålt tillbaka en stor del av de gamla bruksbyggnaderna som nu renoverats till bolaget.[30] På så sätt blev gentrifieringen inte

28 ”I den ’kontrollerade’ strukturomvandlingens namn sänks fabrikerna – vad händer med mänskorna?”, *Folktidningen Ny Tid* 19/11 1987; Matti Kortteinen, *Hallittu rakennemuutos?* Helsinki: Hanki ja jää 1987; Kalle Lehtinen, *Hallittu rakennemuutos rassaa. Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe sekä sen muotoutuminen ja kritiikki 1980-luvun lopun yhteiskuntamuutoksissa,* avhandling pro gradu i Finlands historia vid Jyväskylä universitet, Jyväskylä 2008.

29 Kaihovirta, *Jord och järn,* s. 328–335.

30 Beatrice Londén, ”Hantverkare, formgivare, konstnärer flyttar i Fiskars”, *Västra Nyland* 7/4 1998; Peter Johansson, ”Fiskars sin egen lyckas smed”, *Västra Nyland* 24/8 1999; Nina Weckström, ”Fiskars är fjärran från vimlets yra”, *Hufvudstadsbladet* 24/12 2003.

bara en fysisk omvandling, utan också ett narrativ: de politiskt och fackligt organiserade bruksarbetarnas erfarenheter tystnade samtidigt som bruket blev till en attraktiv besöksort för turister som lockades till Fiskars för att ta del av ortens kreativa anda och estetiska miljö. Det gamla bolagets historiesyn fick prägla berättelsen om Fiskars industriella och postindustriella historia.

Den behärskade strukturomvandlingens protagonister

Kommundirektör Karl-Erik Lindqvist – i folkmun och i media mera känd under smeknamnet Pojo-Kalle – kände sig inte främmande för att i medierna säga att han ledde Pojo kommun som ett företag.[31] I en av de många intervjuer som den på sin tid omtalade, västnyländska kommundirektören gav, framhöll han att Pojo inte längre tog emot vem som helst. Helst ville kommunen ha sådana nya invånare som passade in i ”framtidsbilden”.[32]

I den framtidsbild som kommundirektören frammanade framställdes Pojo som en kommun befolkad av utbildade människor med sann företagaranda. Lindqvist själv personifierade i allra högsta grad den nya driftiga entreprenörsandan som låg i samtidens framkant. Och han gav intrycket av att han minsann inte låg och vilade på lagrarna när den gamla industrikommunen Pojo stod inför en omvälvande förändring. Samtidigt var det med ett manér som till vissa delar påminde om gamla tiders brukspatroner som han kunde lova nyinflyttade både jobb och bostad före kvällen.[33] Karl-Erik Lindqvist var inte socialdemokrat men satt stadigt på sin stol i kommunhuset tack vare det lokala socialdemokratiska maktpartiets solida stöd. Lindqvist bevistade frekvent socialdemokraternas gruppmöten inför fullmäktigesessionerna och han hade dessutom utmärkta kontakter, rentav släktband, med SDP:s ledande skikt på nationell nivå.[34]

31 Gunilla Ginström, ”K-E Lindqvist ser ljust på Pojos framtid: ’Idag har vi trådarna i vår hand’”, *Arbetarbladet* 23/7 1987.
32 Robert Olsson, ”Nu flyttar finländarna hem”, *Göteborgs-Posten* 15/3 1987.
33 Ibid.
34 Lindqvists kusin var den finlandssvenska socialdemokratiska partisekreteraren, riksdagsmannen, ministern och senare bankdirektören Ulf Sundqvist.

Den svenskspråkiga kommunistiska tidningen *Arbetartidningen Enhet* uppmärksammade i flera reportage hur Pojo under SDP:s ledning och med Svenska folkpartiets och folkdemokraternas bifall gjorts till ”ett socialdemokratiskt skyltfönster” för den behärskade strukturomvandlingen. Pojokommunisternas främsta företrädare i fullmäktige, Peter Björklöf, var kritisk till den ”storvulenhet” med vilken kommundirektör Lindqvist och kommunens ledande tjänstemän och socialdemokratiska politiker hade drivit Industribyn. Enligt kommunisterna hade Industribyn och Bruksindustrifastighetsbolaget försatt kommunen i ekonomiskt trångmål.[35] Kritiken mot kommunledningen kring det ekonomiska fiaskot med de båda kommunala bolagen kom även från borgerligt håll. Svenska folkpartiet såg på motsvarande sätt som kommunisterna sin gyllene chans att äntligen på allvar utmana socialdemokraternas ”diktatur” i kommunen.[36] I varje fall blev den misslyckade lokala ”behärskade strukturomvandlingen” en knäpp på fingrarna från både vänster och höger mot SDP. Kommunalvalet 1988 resulterade i en större valförlust för SDP i Pojo. Partiet förlorade tre mandat i fullmäktige, vilket i sin tur gav Svenska folkpartiet lika många nya platser. Samtidigt förlorade SDP både sin majoritetsställning och den ordförandepost i fullmäktige som partiet hade innehaft sedan 1929.[37]

Det var sant att SDP:s tunga politiker på nationell nivå gav sitt stöd åt den omstöpning som det socialdemokratiskt ledda Pojo avsåg genomföra.[38] När det kommunala Bruksindustrifastighetsbolaget hamnade under kritisk lupp 1986 angående misstankar om missbrukade statsbidrag, utsågs den långvarige socialdemokratiske

35 Lena Björklund, ”Nu betalar Pojo kommun för företagsamheten”, *Arbetartidningen Enhet* 1/10 1987.

36 En av SFP:s fullmäktigekandidater i Pojo i kommunalvalet 1988 jämförde i sin valannons SDP:s starka maktposition i kommunen med diktatur: *Västra Nyland* 14/10 1988.

37 Börje Sjöblom, *Svenska folkpartiet i Pojo. ’Kommunens samvete’. Fragment från verksamheten 1906–2006,* Pojo: [Svenska folkpartiet i Pojo] 2006, s. 106–109: Kaihovirta, *Jord och järn,* s. 316–318.

38 Handels- och industriminister Seppo Lindblom (SDP) och undervisningsminister Kaarina Suonio (SDP) utsågs till den arbetsgrupp inom regeringen Sorsa IV som fick ansvar för att tillsammans med inrikesminister Matti Luttinen (SDP) arbeta fram ett förslag till statligt understöd till Bruksindustribolaget i Pojo: ”Pojo kommun satsar stort: Bruksmiljön ska hållas levande”, *Arbetarbladet* 25/8 1983.

riksdagsmannen och mångfaldige ministern Matti Louekoski till ny styrelseordförande för bolaget.[39] Om det sedan var ett särskilt socialdemokratiskt skötebarn eller i det socialdemokratiska maktpartiets intresse att satsa på Pojos förvandling, är något som i efterhand kan diskuteras. Men i det följande vill jag ändå argumentera för att anpassningen till det som i samtiden kallades för behärskad strukturomvandling var både en brytning med och fortsättning på tidigare socialdemokratisk politik.

Pojo kommuns satsning på service och turism, nya företag och nya invånare som kunde bidra till kommunens nya framtidsbild, hade ett helhjärtat stöd hos socialdemokraterna under 1980-talet. Socialdemokraternas fullmäktigeordförande Anders Björklöf fick axla rollen som verkställande direktör för Industribyn. I hans arbetsbild ingick att ge kommunens nya företagare stöd och handledning för att komma i gång med verksamheten. Industribyns stolthet blev det påkostade Industrihuset i Bollsta – beläget ungefär halvvägs mellan Fiskars bruk och Pojo kyrkby, invid kusttågbanan mellan Helsingfors och Åbo som var den västnyländska logistiska pulsådern. Både kommundirektören och Industribyns verkställande direktör ansåg att Industrihuset var ett av kommunens snygga visitkort för att locka nya företag till Pojo. Huset var ritat av en arkitekt och hade tidsenliga och påkostade representations- och mötesutrymmen, men hade enligt somliga bedömare mer vacker yta än verklig funktionalitet.[40]

Några stenkast från det nya Industrihuset låg den gamla kooperativa andelsbutiken – på 1980-talet före stängningen känd som E-affären. Också den var på sin tid, i början av 1900-talet, ett påkostat projekt som hade krävt stort engagemang och företagsamhet av dem som byggde fastigheten. I mitten av 1980-talet hade arbetarrörelsens tidigare stolthet andelsbutiken i Borgby spelat ut sin roll och butiken stängde sina dörrar för gott 1986. Den ”röda” kooperationens försvinnande väckte ilskna reaktioner bland medlemmarna men företagsledningen ansåg sig inte kunna göra någonting för att förhindra butiksstängningen.[41] En del gamla klasskämpar kunde inte begripa

39 ”Lindqvist går och Louekoski kommer”, *Arbetarbladet* 2/10 1986.
40 ”Industrihuset blir kommunens nya visitkort”, *Västra Nyland* 8/10 1983.
41 ”– Vi kan lika gärna bränna medlemsböckerna”, *Västra Nyland* 4/12 1985.

hur man så lätt gett upp tanken om ”ekonomisk socialism”, vilket för dem var lika med den kooperativa idén och verksamheten.[42]

För socialdemokraterna i Pojo var grundandet av andelshandeln i Borgby en gång i tiden den första politiska framgången i deras kraftmätning med brukspatronerna. Butiken som öppnades av arbetarna i Pojo 1903 hade väckt optimism och beundran i den kooperativa andelsrörelsen och inte minst hos den ”röda” kooperationens ledare Väinö Tanner som skrev om händelsen i sina memoarer. Den kooperativa andelsrörelsen som har starka rötter i Finland, fick sin röda prägel 1916 när kooperationen i Finland splittrades och arbetarrörelsens företrädare bildade Konsumtionsandelslagens Centralförbund (KK). Förbundet skulle senare byta namn flera gånger och genomgå olika metamorfoser innan det till slut gick under i efterdyningarna av 1990-talets ekonomiska recession. I den klassmedvetna arbetarens värld var det närmast självklart att man handlade i den ”egna” andelsbutiken. Pojo andelsförenings historiska narrativ var uppbyggt kring berättelsen om hur arbetarna blivit skuldsatta under den egenmäktiga brukspatronen, men sedan gått samman i en andelsförening och brutit sig loss ur det förnedrande beroende som skuldsättningen förde med sig.[43]

Kooperationen hade alltså fostrat arbetarna till klassmedvetenhet och, såsom ofta framfördes i festtalen, gett dem människovärde. I den socialdemokratiska skötsamhetsdiskursen hade kooperationen en given plats och genom kooperationen lärde sig arbetarna bland annat sparsamhetens och den noggranna ekonomiska hushållningens principer och praktiker. Vad som framhålls i genushistoriska studier av arbetarrörelsens skötsamhetsideal är att föreställningen om människovärdet i praktiken ofta avsåg arbetarklassmannens människovärde. Arbetarklassmannen var den givna normen för det politiskt handlande subjektet. Skötsamhet blev ett uttryck för ett medborgerligt erkännande som behövdes för att arbetarklassmannen skulle vinna tillträde till politikens sammanträdesbord och för att han skulle kunna delta

42 Alf-Erik Helsing, *Berättelser från Billnäs,* [Billnäs] Pojo: Billnäs svenska arbetarförening 1986, s. 98.

43 Tuomo Karhu & Eeva Karhu, *Osuusliike Konsum Andelsaffär 50 år vuotta,* Karis: Konsum 1953.

i det politiska beslutsfattandet tillsammans med män ur de övriga samhällsklasserna.[44]

Om vi förflyttar oss tillbaka till 1980-talets politiska ideal och ekonomiska förändring, var det faktiskt ett kort avstånd mellan den industriella och den postindustriella periodens skötsamhetsideal. Detta gjorde det lättare för socialdemokraterna att anpassa rörelsens tidigare ideal till en ny tids krav och villkor. De drygt 600 industrianställda som skulle bli uppsagda och ännu fler som hotades av samma öde till följd av fortsatta industrinedläggningar, måste anpassa sig till den nya tidens postindustriella ekonomi, även om man inte uttalade sig riktigt så rakt på sak i offentligheten. På nationell nivå använde ändå socialdemokraterna partiets starka position i finländsk politik under 1980-talet till att försöka styra utvecklingen och övergången från en industriell till en postindustriell välfärdsstat.[45] Samtidigt var det just om löntagarmedelklassens röster som SDP tävlade i konkurrens med den borgerliga huvudrivalen Samlingspartiet.

Den skötsamma och respektabla medelklassen blev den postindustriella välfärdsstatens idealmedborgare. I Pojo, som tidigare präglats av arbetarklassen, blev det särdeles tydligt att den socialdemokratiskt ledda kommunens näringspolitik gick ut på att locka medelklassen och även den nya eliten, så kallade yuppier, att turista eller till och med slå ner sina bopålar i Pojo. Medan föreningarna förgäves väntade på att få en ordentlig sportplan eller ett aktivitetshus i kommuncentrum, byggdes på privat initiativ två golfbanor och en slalombacke. Dessa fritidssatsningar för medelklassen vann erkännande hos den socialdemokratiska kommunledningen. Också tyngdpunkten inom bostadsbyggandet försköts från nya hyresbostäder för industriarbetarna till påkostade privata radhuslägenheter när kommunen understödde

44 Ella Johansson, ”Arbetare”, Jörgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940,* Hedemora: Gidlunds 2006, s. 125–126; Matias Kaihovirta, ”Skjutövningar och pennfäktning. Manliga medborgarideal och politisk verksamhet i Billnäs brukssamhälle, ca 1918–1930”, *Historisk Tidskrift för Finland* 97, 2012:1, s. 86–89.

45 Sami Outinen, ”From democratic socialism and rational planning to postmodern identity politics and market-orientation. Ideological development of the social democrats in Sweden and Finland in the late 20th century”, *Työväentutkimus Vuosikirja 34*, 2020, s. 12–15, https://doi.org/10.37456/tvt.91142.

bostadsbyggande som skulle locka ”tjänstemän och direktörer” att flytta till Pojo.[46]

Pojo utgör på det här sättet ett tydligt exempel på hur socialdemokratin under 1980-talets ekonomiska och politiska omställningar både bröt med och byggde vidare på tidigare skötsamhetsnormer. Motsvarande argument har även framförts om den svenska och västeuropeiska socialdemokratin inför nyliberalismen: den tredje vägens politik som kulminerade under 1990-talet innehöll element av socialdemokratins mångbottnade idéarv och kunde anpassas för en ny tid utan ett fullständigt övergivande av gamla idéer och ideal.[47]

Den behärskade strukturomvandlingen innebar på ytan ett avsteg från den traditionella arbetarrörelsens institutioner. Kooperationens avveckling, industrins tillbakagång och satsningarna på service, turism och fritidsmiljöer för medelklassen markerade ett tydligt skifte bort från den industriella arbetarkultur som präglat kommunen under större delen av 1900-talet. Samtidigt möjliggjordes omställningen just genom att äldre normer om respektabilitet, ansvarstagande och ordning – kärnan i arbetarrörelsens skötsamhetsdiskurs – överfördes till den nya politiska inriktningen. De ideal som en gång definierade den skötsamma arbetaren kunde omsättas till att definiera den skötsamma medelklassinvånaren i den postindustriella kommunen. Socialdemokraterna gjorde därmed inte bara upp med den marxistiska förståelsen av rörelsens materiella bas och klasskamp, utan använde också rörelsens moraliska normer kring skötsamhet för att legitimera en ny ekonomisk framtidsvision för marknadsanpassade starka löntagarindivider. Denna dubbla rörelse – från arbetarklass till medelklass med kontinuitet i ett snarlikt moraliskt normsystem – var central när socialdemokratin intog rollen som omställningens huvudarkitekt. Pojo visar därmed hur skötsamhetsidealet fungerade som en bro mellan bruksarbetarsamhället och den framväxande postindustriella bruksorten.

46 ”Simbassäng i Kasberget trivselplus för Pojo”, *Västra Nyland* 3/4 1985.

47 Jenny Andersson, ”En nyliberalism med ett mänskligt ansikte – eller socialdemokratins omänskliga hjärta?”, *Fronesis* 32–33, 2010.

> Ja jo de e no så lustigt med ungdomarna så… de bryr sig int om någonting! Å dom fick kom ti färdigdukat bord å så tycker dom att de ska kom automatiskt. När vi börja då efter krige så då fanns det ingenting, de va å fa ti matkön. Å dehäran int fanns det heller bostäder å annat. De sir så ut att vi ha fostra våra barn så bra, att int behöver man göra någå. Åka bara skidor lite, å far å bilar å reser dit ti södern… dit ti Spanien på semesterresor å sånt där… de e ju ett ganska trevligt liv![48]

När den tidigare kommunalpolitikern Eskil Bergvik från Pojo fick berätta om sitt politiska engagemang för Fjalar Björkqvist från Folkets Bildningsförbund, var den gamle folkdemokratiske förtroendemannen från Fiskars onådig i sin kritik av ungdomens bristande engagemang i politiken. Bergvik hade själv varit med då den folkdemokratiska verksamheten byggdes upp i Fiskars och Pojo. Han var född 1917 i Lappfjärd och var son till en backstugusittare. Strax före vinterkrigets utbrott 1939 började han arbeta på Fiskars och efter en kort tid i finsmidesverkstaden fick han arbete på plogfabriken där han arbetade fram till pensioneringen 1977. Hans sista tio år i arbetslivet sammanföll med plogfabrikens flytt till en ny modern fabrikshall i Fiskars. Bergvik blev då vald till huvudförtroendeman på fabriken och fick utstå de prövningar som de anställda ställdes inför med rationalisering, nya arbetsvillkor och en successivt minskande arbetsstyrka.[49]

Eskil Bergviks politiska engagemang kan sägas vara representativt för en generation av bruksarbetare som utgjorde kärnan i den folkdemokratiska delen av arbetarrörelsen i Fiskars. Den folkdemokratiska rörelsen försvagades och tynade slutligen bort under 1980-talet. I Fiskars folkdemokratiska partiavdelnings medlemsregister från 1980-talets mitt framkommer att avdelningen hade endast 31 medlemmar kvar. Det var en rejäl minskning från de 160 som man hade haft under toppåret 1970. Avdelningens åldersstruktur pekade också på

48 Fjalar Björkqvists intervju med Eskil Bergvik 26/3 1994, Folkets Arkiv.
49 Ibid.

en ”förgubbning”: den äldsta medlemmen var född 1905, den yngsta 1957 och 25 medlemmar var födda före 1940; de flesta under 1910- och 1920-talen. Den sista verksamhetsberättelsen som avdelningen lyckades få nedskriven och insänd till distriktsorganisationen, är från verksamhetsåret 1984 och där konstaterades lakoniskt att verksamheten låg i de trogna partiveteranernas händer. Samtidigt framhölls att avdelningen var på väg att somna in.[50]

Samma partiveteraner som förekom i medlemsregistret på 1980-talet hade på sin tid varit med och grundat den folkdemokratiska föreningen, Fiskarsarbetarnas idrottsförening samt pionjär- och ungdomsavdelningen. De utgjorde med andra ord stamtruppen för den folkdemokratiska rörelsen i Fiskars från början till slutet. Fiskars folkdemokratiska förening grundades 1945 och arbetade under hela sin verksamma tid på båda språken. Majoriteten av föreningens medlemmar tillhörde DFFF och inte FKP, och de som var medlemmar i FKP tillhörde efter partiets splittring 1968 de så kallade ”majoritetskommunisterna”, den partifraktion som ställde sig kritisk till den sovjetiska invasionen av Tjeckoslovakien hösten 1968 och önskade inta en självständig ställning i förhållande till Moskva. Majoritetens motståndare, de så kallade ”minoritetskommunisterna” eller ”taistoiterna” som de benämndes efter sin ledare Taisto Sinisalo, var obrottsligt lojala mot Sovjetunionen och fördömde allt tal om reformism och västlig eurokommunism som vunnit mark inom DFFF och bland majoritetskommunisterna i FKP.[51] I slutet av 1980-talet när FKP rensade ut de sista fraktionerna av Moskvatrogna minoritetskommunister ur sina led, var partiavdelningen i Fiskars på majoritetens sida: inför kommunalvalet 1988 som blev det sista för folkdemokraterna gjorde man det klart att i Pojo bildade man inte valförbund med de

50 Funktionärer 1952–1981, BB Funktionärer, DFFF Fiskars demokratiska förenings arkiv, Folkets Arkiv; Förteckning över deltagarna i medlemsomröstning odaterat 1980-tal, Da Verksamhetsberättelser 1945–1984, D Inskickade handlingar, DFFF Fiskars demokratiska förenings arkiv, Folkets Arkiv; Verksamhetsberättelse 1984, Da Verksamhetsberättelser 1945–1984, D Inskickade handlingar, DFFF Fiskars demokratiska förenings arkiv, Folkets Arkiv.

51 Avdelningens historik från 1975, D Inskickade handlingar, DFFF Fiskars demokratiska förenings arkiv, Folkets Arkiv; Om FKP:s historia, se t.ex. Kimmo Rentola, *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970,* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2005, s. 34–38.

kommunister som uteslutits ur DFFF och som då tillhörde det nya partiet Demokratiskt Alternativ.[52]

I Fiskars DFFF-förening gick man från början hårt åt minoritetskommunisterna, taistoiterna, i FKP. I ett brev till FKP:s partiordförande Aarne Saarinen, som företrädde majoritetskommunisterna, fördömde Fiskars DFFF-förening minoritetetskommunisternas ”hetskampanj” mot Saarinen under den pågående maktkampen mellan honom och Taisto Sinisalo. Föreningens styrelse ansåg att angreppet från den taistoitiska oppositionen även kunde anses vara riktat mot valfunktionärerna och mot medlemskåren. I Pojo och i Fiskars hade folkdemokraterna upplevt en tillfällig medlemstillströmning i början av 1970-talet, vilket delvis kan ha berott på den starka vänsterströmningen i samtiden. Men inom gruppen förhöll man sig reserverad till vänsterradikalismen bland de dåtida studenterna och den akademiska ungdomen. I synnerhet ställde man sig kritisk till ungdomens mästrande teoretiska dogmatism. Till ordförande Saarinen förkunnade föreningens styrelse därför att:

> Den vanliga mannen i ledet förstår i allmänhet mycket lite om de olika -ismerna, inklusive maoismen, men det känns ändå som om vi skulle ha något viktigt att säga till många av partiets ’teoretiker’. Och det är: ARBETARKLASSENS SOLIDARITET.[53]

Teoretisk och bokstavstrogen dogmatism splittrade leden och hälsningen från de djupa arbetarleden var ett kraftfullt slagord skrivet i versaler: klasserfarenhet och klasskamp var inte något man kunde läsa sig till, det var något man måste uppleva.

Just erfarenheten av klass och klasskamp var sådant som band samman den krympande gruppen av partiveteraner som höll stadigt i

52 Mötesprotokoll 18/9 1988, Ca:1 Protokoll, FKP Karis-Billnäs avdelnings arkiv, Folkets Arkiv.

53 ”Tavallinen rivimies ymmärtää yleensä hyvin vähän erilaisia -ismiä [sic!], maoismi mukaan lukien, tuntuu kuitenkin niinkuin meillä olisi jotain tärkeää kerrottavaa monille puolueen ”teoreetikoille”. Ja se on: TYÖVÄENLUOKAN SOLIDARISUUS.” Översättning till svenska: MK. Brev till ordförande Aarne Saarinen 23/10 1973, D Inskickade handlingar, DFFF Fiskars demokratiska förenings arkiv, Folkets Arkiv.

den rödgröna fanan under de förstamajtåg som fortfarande ordnades i Pojo och Karis under 1980-talet. I Pojo kyrkby, mitt på gamla kyrkogården, fanns den röda graven där ett antal rödgardister blivit begravda under inbördeskriget 1918, och längre bort i Ekenäs fanns den stora massgraven och monumentet över de tusentals som låg begravda invid Dragsviks kaserner. Minnet av inbördeskriget 1918 och dess hårda prövningar för de röda förlorarna hade en viktig plats i arbetarrörelsens historiekultur. Till förstamajfirandet hörde att man uppvaktade de rödas gravmonument. Partiveteranerna i Fiskars folkdemokratiska förening var lite för unga för att de själva skulle ha hunnit delta i ”klasskriget” 1918, men krigets händelser och erfarenheter påverkade deras uppväxt och politiska världsbild. På bruken var inbördeskrigets gamla motsättningar länge starkt närvarande i vardagen och på fritiden. För de unga som inte upplevt inbördeskriget eller som varit för unga för att delta på den röda sidan under kriget var ändå klyftan och motsättningarna en identitetsformande faktor som stärkte den röda klasskampsandan hos de aktiva inom arbetarrörelsen.[54]

Även om många partimedlemmar saknade personliga upplevelser från kriget 1918 så var de flesta manliga medlemmarna som var födda på 1910- och 1920-talen krigsveteraner. Deras erfarenheter präglades i stället av andra världskriget. Krigets påfrestningar och efterkrigstidens utmaningar låg till grund för DFFF:s starka stöd genast efter kriget. En del upplevde att man efter kriget 1944 kastats tillbaka till åren strax efter 1918 och till de klassorättvisor man på arbetarhåll hade upplevt då. Till dessa hörde Eskil Bergvik som strax innan vinterkrigets utbrott blivit anställd i Fiskars. Han blev inkallad till krigstjänstgöring och deltog i striderna vid fronten under både vinter- och fortsättningskriget. Om sina krigserfarenheter hade han inget särskilt att berätta i intervjun med Fjalar Björkqvist, men däremot om det arbete som väntade när samhället återgick till fred. Krigserfarenheterna ingav vanliga arbetare som efter kriget anslöt sig till DFFF och FKP en känsla

54 Matias Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs c:a 1900–1920,* Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2015, s. 364–372; Tauno Saarela, ”Muistella vai ei. Suomen työväenliike ja sisällissodan muisto sotien välisenä aikana”, Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö,* Helsinki: Gaudeamus 2018; Kaihovirta, *Jord och järn,* s. 186–192.

av att de med sina uppoffringar vid fronten hade erhållit fullvärdigt medborgarskap i det finländska fosterlandet och därför hade rätt att ta plats i fosterlandets ledning – med eller utan borgerskapet i Finland.[55]

Efter kriget tilldelades Bergvik en tomt i Pojo och tillsammans med hustrun Sylvi byggde han sitt frontmannahus. Det var början på en ny tid. I samarbete med socialdemokraterna deltog han och de övriga folkdemokraterna i uppbyggandet av den kommunala välfärden. Den ordning med vilken sociala förbättringar gjordes prioriterade de mest akuta behoven som fanns under efterkrigstiden och omtalas av Bergvik. Först behövdes större skolor, sedan kommunala ”pensionärshem” eller äldreboenden, nya moderna bostäder, kommunala vattenledningar och annan infrastruktur. När Bergvik och hans kamrater i den folkdemokratiska föreningen kom upp i pensionsåldern var den finländska välfärdsstaten redan långt utvecklad. Eskil Bergvik gav ändå uttryck för en viss uppgivenhet och med en ironiskt klingande bitterhet uttryckte han sig synnerligen kritiskt om de yngre generationernas likgiltighet inför politiken och hur självklart de förhöll sig till den välfärd som de fick ta del av.[56]

Historikern Geoff Eley lyfter fram två olika erfarenheter inom den västeuropeiska vänstern efter 1968 och deras skilda politiska strävanden. De unga vänsterradikalerna från 1968 förde vänstern i riktning mot senare identitetspolitiska frågor och frigörelsekamper för förtryckta grupper i samhället, och engagerade sig i bland annat feminism, olika minoritetsfrågor och antirasism. Eley noterar i sin översikt att särskilt den äldre generationen av socialdemokrater och kommunister, de som blivit politiskt medvetna och varit unga under mellankrigstiden och andra världskriget, förhöll sig skeptiska och rentav kritiska till den yngre generationens vänsterradikalism. Bland annat inom kommunistpartierna stod stundvis de vänsterradikala i opposition mot en äldre generations fackföreningsnära och ibland rätt konservativa och maskulina arbetarklass. De äldre såg på studentradikalernas kritik mot välfärdsstaten under uppbyggnad och mot det

55 Fjalar Björkqvists intervju med Eskil Bergvik 26/3 1994, Folkets Arkiv. För mentaliteten bland kommunistiska krigsveteraner i vinterkriget, se Kimmo Rentola, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945,* Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY 1994, s. 211–213.

56 Fjalar Björkqvists intervju med Eskil Bergvik 26/3 1994, Folkets Arkiv.

rådande samhällssystemet som ett angrepp mot den klasskamp som de arbetarrörelseaktiva hade fört under mellan- och efterkrigstiden.[57]

Klasskampsgenerationens politiska synsätt byggde på kollektiva erfarenheter av förtryck och politisk kamp, vilket stod i konflikt med de yngre generationernas individualistiska bekvämlighet och konformitet med senmodernismens materialistiska njutningskultur. Bergviks och de övriga folkdemokraternas upplevelser av den egna politiska rörelsens utdöende i Fiskars kan tolkas utifrån den försvinnande bruksarbetarklassens habitus, som var präglad av hårt arbete i industrin och i politiken, av levda historiska klasserfarenheter och av arbetarrörelsens sammanhållande styrka. Sammanfattningsvis upplevde Bergvik och hans kamrater att efterkrigstiden hade lett till konkreta förbättringar som arbetarrörelsen länge och målmedvetet hade eftersträvat för arbetarklassen.

Efter socialismens sammanbrott i Öst- och Centraleuropa kring 1990 uppstod ur folkdemokratins ruiner en ny vänsterrörelse i Finland. Vänsterförbundet grundades 1990 och i Pojo gjorde folkdemokrater och kommunister en gemensam kraftansträngning och grundade Vänsterförbundets partiavdelning i kommunen.[58] Men gamla motsättningar splittrade senare avdelningen: majoritetskommunisterna förblev lojala mot Vänsterförbundet, medan minoritetskommunisterna gick med i det återupprättade FKP. På så sätt levde den gamla klasskampen vidare för en kort tid i den nya Pojopolitiken. När de gamla partiveteranerna med ålderns rätt drog sig tillbaka från dagspolitiken, fortsatte några yngre hängivna vänsteraktiva med den politiska verksamheten, om än i betydligt mindre skala och under andra förutsättningar än tidigare.[59]

Den politik som präglade strukturomvandlingen efter 1980-talet blev på många sätt den gamla klasskampsgenerationens sista stora politiska kamp, där motståndet mot avindustrialiseringen formades av deras historiska erfarenheter. Det kan tolkas som en vägran att acceptera industrins försvinnande och allt vad det innebar bland en del av bruksarbetarna som var formade av sin generations klasskamp.

57 Eley, *Forging Democracy,* s. 446–448.
58 Gary Michelson, ”Vänstern i Pojo förenade krafterna”, *Västra Nyland* 24/8 1990.
59 Marica Hildén, ”Kommunister i Pojo vill ha valförbund med vänstern”, *Västra Nyland* 3/9 2000.

När Fiskars bruk förvandlades till något helt annat än vad det tidigare hade varit ville man upprätthålla en klasskampskultur som hotade att tyna bort.

Konflikten mellan gamla och nya ideal samt klasspositioner

> Man vet inte var dom jobbar å man vet inte vad dom är för ena. Det har ju skett precis samma utveckling i Fiskars, att dom gamla som finns sitter nu på det där åldringshemmet och resten är bara nya mänskor. Där är över 50 konstnärer av olika slag som har kommit nånstans ifrån.[60]

En av informanterna i forskaren Katia Båsks intervjuer bland arbetare och tjänstemän i Åminnefors, några år efter den slutgiltiga nedläggningen av smältverket, uttryckte sin syn på den förändring som hade skett i Pojo. Särskilt Fiskars, men även de närliggande avindustrialiserade brukssamhällena Billnäs och Åminnefors, hade genomgått ett befolkningsutbyte: från industriarbetare till konstnärer, hantverkare och akademiker. Nykomlingarna på bruken kan beskrivas som den nya ”kreativa klassen”. Sociologen Richard Florida har myntat begreppet och enligt honom utgör den kreativa klassen den nya medelklassen som befolkar avindustrialiserade städer. De utgör också den nya dominerande gruppen på gamla bruksorter som i likhet med Fiskars förvandlats till postindustriella kreativa miljöer. Den kreativa klassens livsföring präglas enligt Florida av kreativitet och företagande, samt en ny livsstil där arbete i sig självt ger livet innehåll och mening. Detta skiljer dem från lönearbetarklassen som till stor del betraktat arbete som ett nödvändigt ont som utförs för att trygga försörjningen.[61] När Fiskars förvandlades under 1980- och 1990-talen fanns det en konflikt mellan dessa klasspositioner med sina gamla och nya ideal.

Arbets- och fackföreningslivet på bruket dominerades länge av en relativt liten krets manliga arbetare vars ekonomiska, sociala och

60 Manlig informant f. 1925, *Åminnefors – ett industrisamhälle i förändring* (1999), SLS 1965, SLSA.

61 Richard Florida, *Den kreativa klassens framväxt,* Göteborg: Daidalos 2006, s. 35, 104–105, 283, 295–296, 306.

politiska intressen formade de lokala organisationernas inriktning. Denna grupp försvarade vad som ofta framställdes som hävdvunna rättigheter, och det var kring deras erfarenheter som den lokala arbetarrörelsens identitet byggdes upp. När industrin började avvecklas förlorade denna gemenskap sin materiella och sociala grund; den lokala arbetarrörelsen försvagades i takt med att arbetsplatserna försvann. Sociologen Beverly Skeggs menar att arbetarklassmän och -kvinnor upplever klass olika: klass innebär för kvinnor nästan enbart exkludering från materiella och politiska resurser, men för män är klass tillgången till politiskt erkännande och gemenskap, solidaritet mellan män. Skeggs menar således att klass allmänt taget visat sig utgöra en ”positivt värderad social kategori” för arbetarklassmän.[62]

Ekonomhistorikern och etnologen Maths Isacson har diskuterat det fenomen som ofta betecknats som ”bruksandan”, även om begreppet som Isacson poängterar saknar en entydig definition. På bruksorter som Fiskars förknippades denna anda av många anställda med en patriarkalt präglad kultur, där maktstrukturer, normer och berättelser i första hand formades av och för män. Den muntliga tradition som återges i intervjuerna från Fiskars bruk synliggör en arbets- och festkultur där mäns erfarenheter och sociala praktiker framträder som norm och nav. De pensionerade Fiskarsarbetarna Albert Winter och Alfons Flemmich beskrev i ett tv-program från 1983 hur de stora högtiderna, brandkårs- och midsommarfesterna, organiserades kring brukets maskulina rum, såsom smedjan och verkstaden, där männen både producerade och reproducerade den sociala gemenskapen. Samtidigt domineras de historiska berättelserna i tv-intervjun av två manliga röster som berättar om brukets typiska manliga arenor: manskören, verkstaden, smedjan och supébordet dit brukets trogna arbetarmän blev inbjudna av disponenten. Winter och Flemmich återger arbetarnas homosociala umgänge, humor och normer som artikuleras genom maskulint kodade praktiker som sång, dryckesritualer och kroppslig uthållighet. Även i skildringen av arbetslivet i finsmedjan framträder ett yrkesskickligt men starkt mansdominerat arbetskollektiv, där erfarenhet, hårt arbete och tidig

62 Beverly Skeggs, *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön,* Göteborg: Daidalos 1999, s. 120.

död relateras till manliga arbetare. Sammantaget ger intervjun med Winter och Flemmich därmed inblick i en bruksanda där socialt liv, arbetsgemenskap och berättelser i hög grad formades i och genom manligt definierade rum, vilket bidrar till att kvinnors erfarenheter och positioner framstår som perifera i både den levda och den berättade historien om bruket.[63]

På grund av det ovanstående framstår också avindustrialiseringens konsekvenser som en kris främst för männen. Avindustrialiseringen drabbade män och kvinnor på olika sätt och deras erfarenheter har framhållits olika i de historiska källorna och i minneskulturen. Det innebär att kvinnor som levde i brukssamhället också drabbades, men deras röster gör sig inte alltid hörda när arbetarmän har stått i förgrunden och fått skildra arbetarklassens erfarenheter av avindustrialiseringen. Tv-programmet där de två pensionerade männen från Fiskars intervjuades hade som syfte att ge en inblick i ett brukssamhälle som höll på att försvinna med avindustrialiseringen. Detta trots att kvinnodominerade industrier som kläd- och textilindustrin i Pojo, drabbades minst lika hårt, ibland kanske hårdare, av nedläggningarna.[64] De kvinnliga arbetarnas erfarenheter, deras politiska kamp och deras ekonomiska utsatthet har trots detta i hög grad osynliggjorts både i samtida källor och i den lokala historieskrivningen. Detta mönster är inte unikt för Pojo, utan speglar bredare patriarkala strukturer och levda ideal i industrialiseringens och avindustrialiseringens historia.[65]

Isacsons forskning om bruksorter i Bergslagen i Sverige vittnar om många likheter med Fiskars och bruken i västra Nyland. Han betonar att krisen som följde av nedläggningarna också var en kris för arbetarklassens manlighetsideal. Den traditionella arbetarklassmannen såg sig

63 Tv-program ”Vändpunkt i bruksbygd”, Yle 29/11 1983, Nationella audiovisuella institutet KAVI, Helsingfors, https://www.rtva.kavi.fi/program/details/program/22721283; Maths Isacson, *Industrisamhället Sverige. Arbete, ideal och kulturarv,* Lund: Studentlitteratur 2007, s. 266–269.

64 Antskog klädesfabrik lade ner verksamheten 1959 och Rissanens textil- och klädfabrik i Pojo som grundats 1971 lades ned 1996. I samband med vardera av de två nedläggningarna blev omkring 200 personer, i huvudsak kvinnliga anställda, arbetslösa. Se Kaihovirta, *Jord och järn,* s. 249, 313.

65 Jackie Clarke, Arthur McIvor, Anna McEwan & Sinead Burns, ”Gender and deindustrialization. A transnational historiographical review”, *International Labor and Working-Class History* 105, 2024, https://doi.org/10.1017/S0147547924000024.

själv främst som familjeförsörjare och beskrev sitt arbete som fysiskt tungt, nyttobetonat och konkret. Arbetsprocessen var synlig och arbetet resulterade i något konkret som skapade allmänt välstånd i samhället: metall bearbetades till exportvaror som gav intäkter. Med intäkterna byggde man landet och skapade ekonomisk tillväxt.[66] När bruket under 1990- och 2000-talen befolkades av nya grupper såsom konstnärer, hantverkare och akademiker, framstod deras arbete ofta som abstrakt och svårbegripligt för äldre bruksarbetare.[67] Till skillnad från industrins produktion av materiella varor saknade den kreativa klassens produkter ett direkt materiellt uttryck, och deras sätt att försörja sig låg långt ifrån den industriella logikens tydliga samband mellan arbetstid och lön.

Skepsis mot nyinflyttade var dessutom ett långvarigt inslag i bruksarbetarkulturen. När arbetarrörelsen mobiliserades i början av 1900-talet betraktades till exempel tillfälligt inflyttade arbetare som potentiella strejkbrytare och ”vita” arbetare, vilket ibland ledde till öppna konflikter. På 1960-talet förstärktes dessa motsättningar när Fiskars Ab rekryterade finskspråkig arbetskraft till det krisande stålverket i Åminnefors, något som i flera fall gav upphov till spänningar med etnonationalistiska inslag.[68] Dessa processer – språkförändringar, ekonomiska försämringar och social omvälvning – ledde till att den gamla interna solidariteten förstärktes samtidigt som främlingsfientliga attityder riktades mot nyinflyttade bruksinvånare. Avindustrialiseringen blottlade därmed inte bara ekonomiska sårbarheter utan också hur djupt den lokala arbetarkulturen präglats av patriarkala normer, gamla lojaliteter inom den klart avgränsade gruppen och misstänksamhet mot det främmande och nya.

Socialismens halveringstid

Rubriken för denna artikel, spöket som slutade spöka, hänvisar till ”kommunismens spöke” som efter Berlinmurens fall och Sovjetunionens sammanbrott kring 1990 hade drivits till sin grav. Socialismens

66 Isacson, *Industrisamhället Sverige,* s. 28–31, 267–268.

67 Peter Johansson, ”Fiskars sin egen lyckas smed”, *Västra Nyland* 24/8 1999; Nina Weckström, ”Fiskars är fjärran från vimlets yra”, *Hufvudstadsbladet* 24/12 2003.

68 Matias Kaihovirta, ”Tyst i klassen. Etnonationalism i Finland efter andra världskriget”, *Arbetarhistoria* 175–176, 2020:3–4, s. 49–53.

tillbakagång i västvärlden blev en betydande vändpunkt inte bara i arbetarrörelsens historia utan även i världshistorien. Historiefilosofen Francis Fukuyamas på sin tid omtalade uttryck ”historiens slut”, byggde på tesen att den liberala demokratin och marknadsekonomin, efter kommunismens fall i Öst- och Centraleuropa, framstod som den allenarådande samhällsmodellen och att den ideologiska kampen som hade präglat världen sedan oktoberrevolutionen 1917 därmed i huvudsak hade nått sitt slut.[69]

Den här artikeln har tagit sin utgångspunkt i den här globala brytningsperioden, och särskilt i dess verkningar för historiens förlorare, de arbetarrörelseaktiva som på lokal nivå genomlevde socialismens sammanbrott. I centrum står den avindustrialiserade bruksorten Fiskars i det som tidigare var Pojo kommun och artikeln speglar det lokala skeendet mot ett större europeiskt och globalt sammanhang. Fiskars var under en stor del av 1900-talet ett starkt fäste för den finlandssvenska arbetarrörelsen och fram till industrins gradvisa nedläggning fanns det en levande svenskspråkig arbetar- och tjänstemannakultur på bruket, en kultur som i dag inte längre existerar. Minnet av denna svensk- och tvåspråkiga arbetarrörelse har mer eller mindre utraderats i den rumsliga miljön i Fiskars, där det forna järnbruket omvandlats till en hantverkar- och konstnärsby med en ekonomi inriktad på turism och upplevelseindustri för den urbana kreativa klassen. Avindustrialiseringshistorikern Steven High har beskrivit detta som en form av kulturellt våld som på många håll i den avindustrialiserade världen drabbat människor med en social bakgrund i arbetarklassen och politisk anknytning till arbetarrörelsen. Arbetarrörelsens och industriarbetarklassens historia och minnen har i den postindustriella historiekulturen hamnat i skuggan av de narrativ som präglas av berättelsen om en lyckad strukturomvandling.[70]

I inledningen presenterades uttrycket ”avindustrialiseringens halveringstid” som en beteckning på de ojämnt fördelade och långsamt verkande konsekvenser som följer av industriell omstrukturering. I ett längre historiskt perspektiv kan dessa processer förstås som en förskjutning mellan olika erfarenhetsrum, där arbetarrörelsens

69 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man,* London: Penguin 1992.
70 High, ”The ’normalized quiet of unseen power’”.

institutionella och organisatoriska närvaro successivt har förlorat sin tidigare täthet på lokal nivå utan att helt upplösas. De begrepp och framtidsbilder som en gång organiserade politisk mobilisering kring arbete, jämlikhet och kollektiv omfördelning har i många sammanhang förlorat sin normativa självklarhet. På så vis synliggör min studie av Fiskars en bredare omvandling där sociala och politiska ordningar inte ersätts i ett enda skifte, utan snarare omstruktureras genom långvariga förskjutningar i både materiella villkor och begreppsliga ramverk.